

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА
ПІДГОТОВКИ ДО ЗОВНІШНЬОГО
НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ
З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ**

ВИПУСК 3

✓ учням

✓ абітурієнтам

✓ студентам

✓ учителям

✓ викладачам

2019

УДК 37.016:811.161.2+821.161](06)
ББК 74.261.4+74.261.8(4Укр)]я431
Т33

Рецензенти:

Слободинська Т. С., д-р філол. н., проф., декан факультету дошкільної освіти та музичного мистецтва Вінницького обласного комунального гуманітарно-педагогічного коледжу;

Ямчук П. М., канд. філол. н., д-р філос. н., проф., акад. АН ВО України, проф. кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін Уманського національного університету садівництва;

Лісова Л. В., учитель української мови і літератури Уманського НВК «Загальноосвітня школа І–ІІІ ст. № 7 – колегіум», учитель-методист, заслужений учитель України.

Редакційна колегія: *Цимбал-Слатвінська С. В.*, канд. пед. н., доц.; *Січкач С. А.*, канд. філол. н., доц.; *Денисюк В. В.*, канд. філол. н., доц.; *Похилюк О. М.*, канд. філол. н., спеціаліст вищої категорії, ст. викл.; *Зарудняк Н. І.*, викл.; *Денисюк І. А.*, викл.

Т33

Теорія і практика підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання з української мови і літератури : матеріали Всеукраїнського науково-методичного семінару. Умань : ВПЦ «Візаві», 2019. Вип. 3. 272 с.

У збірнику вміщено матеріали, обговорені на Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Теорія і практика підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання з української мови і літератури», що традиційно проводиться на факультеті української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини спільно з Міжвідомчим науково-дослідним центром прикладної лінгвістики та Вінницьким гуманітарно-педагогічним коледжем з лютого 2016 року. Запропоновані методичні, психологічні та теоретичні поради вчителів і викладачів – це ще одна спроба педагогів розставити акценти на тих аспектах, що сприятимуть якісній підготовці випускників ЗНЗ до зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури.

Матеріал посібника можуть використовувати всі, хто зацікавлений в успішному подоланні «першого серйозного іспиту на дорослість, на розуміння природи речей, на реалізування себе в майбутньому».

За зміст і достовірність викладених матеріалів відповідальність несе автор.

Рекомендовано до друку вченою радою факультету української філології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 7 від 04 лютого 2019 року).

УДК 37.016:811.161.2+821.161](06)
ББК 74.261.4+74.261.8(4Укр)]я431

© Уманський державний
педагогічний університет
імені Павла Тичини, 2019

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ДО ЗНО

Цимбал-Слатвінська С. В.

ЯК УСПІШНО СКЛАСТИ ЗНО З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ?..... 6

Ромасевич О. І.

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ДО ЗНО 13

Якимчук І. П., Якимчук Б. А.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧНІВ ГРУП РИЗИКУ ПІД ЧАС ЗНО 17

РОЗДІЛ II

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ ДО ЗОВНІШНЬОГО НЕЗАЛЕЖНОГО ОЦІНЮВАННЯ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Авраменко В. І.

СИТУАТИВНІ ВПРАВИ ЯК ЧИННИК УДОСКОНАЛЕННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ 25

Бабій А. П.

ВИВЧЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ВІДОМОСТЕЙ ІЗ ФОНЕТИКИ В МЕЖАХ ШКІЛЬНОЇ
ПРОГРАМИ – ВАЖЛИВА УМОВА УСПІШНОГО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗНО 29

Важеніна О. Г.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ВИВЧЕННЯ СЛОВОТВОРУ В ПІДГОТОВЦІ ДО ЗНО:
ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ 33

Гонца І. С., Розгон В. В.

✓ ФОРМАЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ОСОБОВИХ ФОРМ ДІЄСЛОВА В
СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ 38

Денисюк В. В.

✓ МАЛЕНЬКІ ПРОБЛЕМИ ВЕЛИКОГО ЗНО 41

Ємельянова М. В.

ПРИНЦИПИ НАГОЛОШУВАННЯ СЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 46

Жила Т. І.

✓ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ У
ТВОРАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 50

Коваленко В. О.

ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 55

Коваль В. О., Маслюк К. А., Задворська І. І.

✓ КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ДО ЗНО УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ 59

Комарова З. І., Молодичук О. А.

✓ ВИВЧЕННЯ СТУДЕНТАМИ-ФІЛОЛОГАМИ КУРСУ ФОНЕТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ШКІЛЬНІ ПРОГАЛИНИ В МОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ 65

Лебедь Ю. Б.

РОБОТА З ТЕКСТОМ ПІД ЧАС ПІДГОТОВКИ ДО ЗНО 67

Нікіфорова Н. С.

✓ ЗОВНІШНЄ НЕЗАЛЕЖНЕ ОЦІНЮВАННЯ ЯК СКЛАДОВА МОНИТОРИНГУ РІВНЯ
НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 70

Позднякова Л. В.

✓ ФОРМУВАННЯ ОРФОГРАФІЧНИХ НАВИЧОК ПРАВОПИСУ СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ
ТА ПРИКРЕТНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО ЗНО 81

Пустовіт Л. Г.

✓ СЛОВНИКОВА РОБОТА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ДО ЗНО 84

індивідуальність вирізняє людину як особистість, і що яскравіша ця особистість, то повніше вона відображає мовні якості суспільства».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків, 1983. 134 с.
2. Забіяка В. А., Забіяка І. М. Крилаті вислови і фразеологізми. Лексичні завдання і головоломки. Тернопіль, 2009. 72 с.
3. Зубков М. Г. Українська мова: Універсальний довідник. Харків, 2004. 496 с.
4. Федоренко В. Л. Енциклопедія інтелектуальних ігор на уроках української мови. Харків, 2007. 432 с.

*Коваль В. О., Маслюк К. А., Задворська І. І.
(Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини)*

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ ДО ЗНО УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Нові стандарти й вимоги до системи освіти підвищують рівень уваги й вимог до особистості сучасного вчителя, його професіоналізму, рівня соціальної мобільності, процесів розвитку особистісної та інформаційної культури. У світлі цього сучасному фахівцеві в галузі філології доводиться виконувати комплексні завдання, що вимагають сформованості не тільки філологічних знань, але й компетентностей у сфері педагогічній, науково-дослідній, перекладацькій, культурологічній діяльності. Актуальність статті зумовлена вимогами суспільства до якості навчання української мови на різних щаблях мовної освіти, обмеженістю умов для розвитку методичної компетентності словесника в його майбутній професійній діяльності; сучасними вимогами до професійної компетентності вчителів української мови і літератури, а також необхідністю аналізувати власний методичний досвід, адекватно кваліфікувати наявні методичні труднощі й прогнозувати шляхи науково доцільного їх вирішення.

Структура професійної компетентності майбутніх учителів-філологів відображена в дослідженнях О. Антонової, Л. Васильченко, Н. Глузмана, С. Демченко, А. Журавльова, І. Зимньої, В. Калініна, Л. Карпової, Г. Кравченко, С. Лісової, Н. Лобанової, В. Лугового, А. Маркової, Г. Мартинюк, Л. Мітіної, Г. Назаренко, Ю. Пелеха, М. Поліщук, О. Пометун, О. Савченко, Н. Тализіної, А. Хугорського, Р. Шакурова, О. Шапран, А. Щербакова. Учені у структурі компетентності як складного системного утворення визначають різні складові: елементи, аспекти,

компоненти, підструктури, характеристики, блоки тощо, пропонуючи виокремити «укупність» більш основних, інтегрованих, ключових компетентностей. Формування таких компетентностей має відбуватися у процесі неперервної освіти і стати головним завданням усіх освітніх закладів.

Розробники «Стратегії модернізації змісту загальної освіти» пропонують розмежовувати компетентності за конкретними сферами, вважаючи, що у структурі ключових компетентностей повинні бути представлені:

- компетентність у сфері самостійної пізнавальної діяльності, основана на засвоєнні способів придбання знань із різних джерел інформації, до того ж позашкільних;
- компетентність у сфері цивільно-громадської діяльності (виконання ролей громадянина, виборця, споживача);
- компетентність у сфері соціально-трудової діяльності (навички самоорганізації, вміння аналізувати ситуацію на ринку праці, оцінювати власні професійні можливості, орієнтуватися в нормах і етиці взаємовідносин, навички самоорганізації);
- компетентність у побутовій сфері (включаючи аспекти власного здоров'я, сімейного буття та ін.);
- компетентність у сфері культурно-дозвільної діяльності (вибір шляхів і способів використання вільного часу в аспекті культурного та духовного збагачення) [3, с. 58–61].

О. Овчарук пропонує систематизацію ключових компетентностей за трьома основними блоками: соціальні компетентності, пов'язані з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості (здатність до співпраці, уміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях, навички взаєморозуміння, соціальні й громадянські цінності та вміння тощо); мотиваційні компетентності, пов'язані з внутрішньою мотивацією, інтересами, індивідуальним вибором особистості (здатність до навчання, винахідливість, навички адаптуватись та бути мобільним, уміння досягати успіху в житті, бажання змінити життя на краще, інтереси та внутрішня мотивація, особисті практичні здібності, уміння робити власний вибір та встановлювати особисті цілі тощо); функціональні компетентності, пов'язані зі сферою знань, умінням оперувати науковими знаннями та фактичним матеріалом (лінгвістична компетентність, технічна та наукова компетентність, уміння послуговуватись знаннями в житті та навчанні, використовувати джерела інформації для власного розвитку, інформаційні технології тощо) [4, с. 7–24].

У загальному вигляді освітні компетентності вчені структурують так:

- ✓ ключові (надпредметні), які визначають здатність особи здійснювати будь-яку діяльність;
- ✓ галузеві (загальнопредметні), що накопичуються протягом вивчення змісту певного предмета (освітньої галузі);
- ✓ предметні, що утворюються при вивченні будь-якого предмета.

У психолого-педагогічній і методичній літературі активно використовуються терміни – «мовні вміння», «мовленнєво-мисленнєві вміння», «комунікативні вміння» та «нормативні вміння», зміст яких опирається на розуміння мовлення як функціонування мови у процесі спілкування, здатність носія мови здійснювати мовленнєву діяльність, здатність студента виконувати операції аналітичного характеру з одиницями мови, здатність носія мови дотримуватися норм усіх рівнів, а також правописних, під час комунікації.

Отже, професійна компетентність складається із системи знань і умінь, в основі сутності яких – єдність теоретичної і практичної підготовки. Саме такої думки дотримується В. Сластьонін, який поняття «професійна компетентність педагога» виражає в сукупності його теоретичної й практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності [6, с. 35–38].

Узагальнений аналіз наукових класифікацій довів необхідність узгодити погляди окремих авторів на зв'язок між категоріями знань, умінь та компетентностей. У «Стратегії модернізації змісту загальної освіти» компетентності не протиставляються знанням, вмінням і навичкам. Поняття компетентності ширше за поняття знання, уміння, навички; воно містить їх у собі, це поняття дещо іншого значеннєвого порядку [3, с. 56].

До структури компетентностей належать як знання, досвід, професійна культура, так і особистісні якості фахівця. Компетентність учителя спричинена різноманіттям, особливостями, інтегрованістю професійного досвіду і активністю суб'єкта та організаційною культурою.

Явище компетентності є інтегрованим результатом освіти, що, на відміну від грамотності, дозволяє розв'язати ряд завдань; на відміну від навичок – усвідомлена категорія (передбачає етап визначення мети); на відміну від уміння – здатна до перенесення (пов'язана із класом предметів впливу), удосконалюється не шляхом автоматизації та перетворення на навичку, а шляхом інтеграції з іншими компетентностями: через усвідомлення загальної основи діяльності зростає компетентність; на відміну від знання існує у формі діяльності (реальної чи мисленнєвої), а не інформації про неї.

Звідси випливає, що поняття «компетентність» залежить від контексту і пов'язане з конкретною метою специфіки діяльності, власним досвідом педагога, а також із профілем закладу. Переважна більшість

авторів (Н. Бібік [1], О. Овчарук [4], О. Пометун [5] та ін.) об'єднує загальні компетентності для всіх фахівців у сфері педагогіки, тобто визначає ключові компетентності, що мають такі властивості: поліфункціональність, універсальність, надпредметність, міждисциплінарність, багатокомпонентність, дієвість, соціальність, спрямування на формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції, орієнтації на різні пізнавальні процеси, потреби значного інтелектуального розвитку.

Отже, категорія «професійна компетентність» значно ширша, ніж поняття «знання, уміння, навички», тому що охоплює:

- мотивацію особистості;
- здібності до подолання стереотипів, відчуття проблеми, прояв принциповості, гнучкості мислення;
- характер особистості – самостійність, цілеспрямованість, вольові якості.

Основні показники професійної компетентності вчителя-філолога – це насамперед:

- особистісні якості, особливо перетворювальні та психологічні;
- усвідомлення ролі педагога у вихованні громадянина, патріота;
- безперервне підвищення загальної та професійної культури;
- пошукова діяльність педагога;
- конструювання власного педагогічного досвіду;
- володіння методами педагогічного дослідження;
- результативність навчально-виховного процесу;
- активна педагогічна діяльність, спрямована на перетворення особистості учня й учителя [1, с. 45–48].

Проаналізувавши праці вчених з питань фахової підготовки майбутнього вчителя-словесника, можемо виокремити такі ключові компоненти професійної компетентності, важливі в підготовці учнів до ЗНО, а саме:

- соціальна – уміння жити та працювати з оточуючими (стимулювання діалогічного спілкування, удосконалення реалізації програм «Рівний — рівному», «Діалог», проведення факультативів зі світової культури, проведення тренінгів соціальної активності, проведення циклу позакласних заходів у формі ситуативних занять, написання творів з теми «Якби я був директором школи ...», формування засобами навчального предмета поваги до історії, традицій українського народу, рідної мови та державних символів);
- комунікативна – вміння вступати в комунікацію (спілкування), бути зрозумілим для інших (учнів, учителів, батьків), спілкування без обмежень (підготовка дидактичних матеріалів до уроків розвитку

- мовлення, репродукцій, карток, уривків з фільмів, розробка варіантів карток з порівняльним перекладом, підготовка тез для усного і писемного мовлення з метою дотримання норм українського мовленнєвого етикету, розробка системи нестандартних уроків, які передбачають максимальне спілкування учнів, залучення дітей до створення власного словника труднощів української мови, створення на уроці нестандартних ситуацій, близьких до життєвих, продовження формування вмінь та навичок учнів у позакласній роботі (робота відповідного гуртка, факультативу тощо), залучення дітей до випуску альманаху, газети, стимулювання критичного ставлення до власної роботи, висловлення власної думки та адекватного сприйняття відгуків, удосконалення вміння слухати і чути з метою запобігання помилок у чужому і власному мовленні);
- інформаційна – володіння інформаційними технологіями, уміння й навички роботи з друкованими джерелами, уміння здобувати й опрацьовувати інформацію з інших джерел, переробляти її відповідно до цілей і завдань педагогічного процесу (розвиток умінь учнів обирати потрібні джерела інформації, удосконалення вмінь використовувати додаткову літературу, проведення інформаційних хвилинок, інформаційних диктантів, вироблення вмінь складати схеми та читати їх, організація зустрічей із живими носіями інформації, залучення учнів до використання комп'ютера як потужного інструмента здобуття та обробки інформації, стимулювання критичного ставлення до повідомлень засобів масової інформації, виховання загальної інформаційної культури);
 - предметна – володіння певними засобами навчання у сфері навчального процесу (стимулювання активності як окремих учнів, так і колективу в цілому, вибір правильного стилю і тону у спілкуванні, управління їх увагою, темпом діяльності);
 - особисті якості вчителя – доброзичливість, чуйність, урівноваженість, витонченість, толерантність, рефлексія, людяність;
 - полікультурна – проведення інтегрованих уроків, уроків-екскурсій, зустрічей з цікавими людьми, проведення рольових ігор, «круглих столів» з питань культури та мистецтва, відвідування театру з подальшим обговоренням змісту та характеристикою образів певного твору, застосування нетрадиційних форм організації уроків (як-от: інтелект-шоу, ерудит-коктейль, літературний салон, літературна вітальня, сприяння розвитку духовності учнів);
 - компетентність самоосвіти і саморозвитку – здатність до саморозвитку, творчості, самовизначення, самоосвіти, конкурентоспроможність (створення програми самоосвітньої

діяльності учнів, визначення проблеми, над якою передбачається працювати, підбір та опрацювання літератури; укладання учнями словника понятійно-термінологічного поля, складання тез, виписок, опорних конспектів; виконання творчих завдань, проведення ігор «Компетентність», «Науково-дослідна лабораторія», розробка учнями вікторин, тестів, сценаріїв, написання рефератів);

- компетентність продуктивної творчої діяльності – вміння працювати, отримувати результат, ухвалювати рішення та відповідати за них (творчий підхід до вибору теми творів, раціональний підбір творчих завдань, реалізація нестандартних форм проведення уроків, інтегрованих уроків, дебатів тощо, організація інтенсивної позакласної роботи з предмета, проведення тематичних тижнів (наприклад, української мови та літератури, української культури, української пісні тощо)[2, с. 95].

У педагогічних закладах вищої освіти професійна компетентність розкриває загальні здатності науково-педагогічного працівника забезпечувати освітній процес, володіючи при цьому пізнавально-інтелектуальною, діагностичною, проектувальною, організаторською, прогностичною, інформаційною, стимулюючою, оцінно-контрольною, аналітичною, психологічною, соціальною, громадянською, комунікативною, конфліктологічною, рефлексивною, професійно-правовою, творчою, методичною, дослідницькою та іншими компетенціями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід : рефлексивний аналіз застосування // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : (Бібліотека з освітньої політики) : колективна монографія / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 45–50.
2. Голуб Н. Б. Компетентнісний підхід до формування ідеалу вчителя // Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі : монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2008. С. 148–156.
3. Коваль В. О. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх вчителів-філологів у вищих педагогічних навчальних закладах : монографія. Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. 459 с.
4. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : (Бібліотека з освітньої політики) / під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.», 2004. С. 7–24.
5. Пометун О. І. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти // Рідна школа. 2005. № 1. С. 29–31.
6. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / под ред. В. А. Сластенина. Москва : Академия, 2003. 576 с.

Комарова З. І., Молодичук О. А.
(Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини)

ВИВЧЕННЯ СТУДЕНТАМИ-ФІЛОЛОГАМИ КУРСУ ФОНЕТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ШКІЛЬНІ ПРОГАЛИНИ В МОВНІЙ ПІДГОТОВЦІ

Під час вивчення фонетики української мови в школі учні оперують одиницями фонетичної і графічної систем. Цими одиницями є звуки і букви. Знання з фонетики і графіки необхідні для формування у школярів орфоепічних та орфографічних компетентностей.

За шкільними програмами пізнання звукової системи української мови проходить у чотири етапи: 1) підготовчий, вступний курс (початкові класи); 2) системне вивчення фонетики, графіки, орфоепії (5, 6 клас); 3) розгляд фонетичних явищ при вивченні будови слова, словотвору і граматики (5–9 класи); 4) етап узагальнення і систематизації вивченого (10–11 класи).

Системність у засвоєнні фонетики дає можливість школярам усвідомити різні поняття, такі як: протиставлення звукових пар, сполучуваність звуків, їх уподібнення, чергування, пом'якшення й напівпом'якшення звуків у потоці мовлення перед голосним *i*, чергування голосних і приголосних звуків, спрощення, подовження, склад, складоподіл, наголос тощо. Ці поняття мають допомогти майбутнім студентам-філологам досконало оволодіти фонетичною системою української мови.

Однак на заняттях із сучасної української літературної мови першокурсники зіштовхуються з багатьма шкільними прогалинами у своїй мовній підготовці. Зокрема, студенти-філологи непослідовно розрізняють одиниці фонетичної і графічної систем мови (тобто, змішують поняття звук і буква). Це виявляється тоді, коли студентові необхідно назвати букви і звуки у словах або пояснити, чому в слові *дієта* літера є позначає два звуки. Зазвичай студенти пояснюють так: літера є позначає два звуки, бо стоїть після голосної, тобто букви. Логічно, що у викладача виникає запитання, чи є в мові голосні букви. Тому роботу зі студентами під час вивчення фонетики української мови необхідно розпочинати зі свідомого розрізнення одиниць фонетики і графіки, із формування вміння правильно висловлюватися, тобто: у слові *дієта* літера є позначає два звуки, бо стоїть після літери *i*, яка позначає голосний звук.

У випускників шкіл не до кінця сформоване розуміння особливостей графічної системи української мови. Йдеться про такі особливості, як: